

Key words: *verse, poem, linguistic and stylistic analyses of the text, work on tropes.*

Література:

1. Вона як хліб: На пошану творчості Ліни Костенко. Публікації 2005 – 2011 рр. – К.: Український пріоритет, 2011. – 159 с.
2. Гончар О. Витязь молоді української поезії / Олесь Гончар // Симоненко В. Поезії. – К.: Радянський письменник, 1984. – 246 с.
3. Довженко О. Зачарована Десна / Олександр Довженко // Довженко О. Твори в п'яти томах. – Т. 1. – К.: Дніпро. – С. 36 – 81.
4. Сверстюк Є. Шевченко і час / Євген Сверстюк. – К.: Воскресіння, 1996. – 159 с.
5. Слоновьська О. Конспекти уроків з української літератури для 11-х класів: Нове прочитання творів / Ольга Слоновьська. – К.: Рідна мова, 2001. – 797 с.
6. Симоненко В. Берег чекань / Василь Симоненко. – Мюнхен: Сучасність, 1973. – 310 с.
7. Симоненко В. Народ мій завжди буде / Василь Симоненко. – К.: Веселка, 1990. – 159 с.
8. Симоненко В. Казка про Дурила / Василь Симоненко. // В.Симоненко Народ мій завжди буде – К.: Веселка, 1990. – С.147 – 157.
9. Ткаченко А. Василь Симоненко / Анатолій Ткаченко. – К.: Дніпро, 1990. – 312 с.

УДК 82.091

Андрій Сав'юк

(м. Івано-Франківськ)

ГУЦУЛЬЩИНА І ГУЦУЛИ В НОВЕЛІ Л. ЗАХЕР-МАЗОХА «ОПРИШОК»

У статті проаналізована новела Л. фон Захер-Мазоха «Опришок», гуцульський колорит якої досягається у змалюванні типово гуцульських образів опришків, у етнографізмові портретних характеристик та змалюванні побуту й житла гуцулів, у ліричності пейзажних описів гуцульської природи, в апелюванні до гуцульських міфологем Чорногори, озера Несамовитого, легендарної постаті Довбуша, у філософських мотивах страху й смерті, навіяних первозданною карпатською природою, у позитивному замилуванні усім гуцульським та й, зрештою, в ремінісценції народних легенд і переказів, передусім про Олексу Довбуша.

Ключові слова: *Леопольд фон Захер-Мазох, гуцульські мотиви, портретна характеристика, етнографізм, гуцульські міфологеми.*

Леопольд фон Захер-Мазох увійшов до історії літератури не лише як виразник мазохізму. Для австрійської та німецької літератур він відкрив народне життя Східної Європи, передусім українців. Знаючи багато мов, живучи на теренах Західної України, письменник витворив своєрідний пласт німецькомовної белетристики: «при довершеній філігранності та контрольованості літературної норми національної мови кризь її стрій звучить мелодія етнічно барвистого мовного середовища» [3, 366]. Його творчість ставала предметом дослідження багатьох науковців, зокрема й у контексті її українського наповнення (Марія Вальо, Лариса Цибенко, Антоніна Чорнооченко, Ярина Коваль та ін.). Ще в 1880 році у львівському часописі «Зоря» з'являється одна з перших розвідок, присвячених українській тематиці у творчості Л. фон Захер-Мазоха «Захер-Мазох і русини», автором якої був Лев Сапогівський. Дослідник зазначав, що письменник «перший з чужинців звеличив наш народ з такою любов'ю, якої навіть тяжко mezi нашими авторами знайти (...), і перед цілим світом виявив його незаслужену недолю» [Цит. за: 1]. Поряд із цим гуцульська тематика в творчості письменника ще не була предметом спеціального дослідження, що й зумовило актуальність та новизну пропонованої статті, завданням якої є виявити елементи змалювання гуцулів та Гуцульщини в новелі Л. Захер-Мазоха «Опришок» на різних рівнях архітектоніки твору: змалювання героїв та характерів, опис пейзажів, художнє вкраплення фольклорних мотивів, легенд, переказів, художня обробка гуцульських міфів тощо.

Гуцульщина в новелі (чи, як визначають жанр цього твору дослідники, – в оповіданні-легенді [6]) «Опришок» яскраво впадає у вічі читачеві уже з самого заголовку твору, адже опришки – це винятково українські народні месники, бунтарі, що діяли в Карпатських горах. Цей етнонім, як і багато інших, яскраво вказує на гуцульський колорит твору, не дарма саме цим словом названо твір, адже «заголовок відіграє основну роль у процесі формування читацького інтересу, який виникає як акт «побачення», «порозуміння» з твором та «спільної домовленості» з автором на її читання» [5, 16].

Прагнучи надати власній новелі гуцульського колориту та правдоподібності, Леопольд фон Захер-Мазох використовує різноманітні прийоми, серед яких передусім зупинимось на зовнішньотекстових маркерах, якими є різноманітні оніми. Так, у творі наче мимохідь називаються гуцульські імена дійових осіб: козачок Івашко, Микола Оброк – гуцул-провідник, опришок, Петро Будзул – випадково згадане капеланом ім'я тощо. Однак говорячи про змалювання людських характерів, передусім привертає увага замилювання гуцулами, яке розгортається із світського діалогу між капеланом та панною Лодойскою, яка дає поштовх розмові своїм запитанням: «Що, властиво, означає слово

«гуцул»? – поцікавилася панна Лодойска. – Можете нам пояснити?» (81)³. Далі в кількох абзацах автор викладає своє бачення і розуміння гуцулів, їх ментальності, звичаїв, характеру, при чому робить це з таким захопленням і повагою, що, безперечно, викликає чимале зацікавлення в читача і симпатію до простого гуцульського селянина. Варто відзначити, що сама техніка опису й змалювання гуцулів на початку твору, вкладає в уста капелана з Жаб'є, створює певний екзотизм оповіді: така манера властива описові якогось екзотичного племені, невідомого ще нікому, яке зберігає в своїх традиціях і звичаях давно забуте дитинство всього людства, а саме тому це плем'я так цікавить та притягує до себе увагу. Письменник так і окреслює гуцулів: *«незважаючи на спільну для усіх українців мову, ми маємо тут справу з відособленим племенем великої слов'янської раси, яке надзвичайно мало схоже на своїх братів. Здебільшого слов'яни – землероби, однак наші гуцули, як і козаки, збереглися у цих неприступних горах, де вони живуть, як народ пастухів та вершників»* (82). Впадає у вічі порівняння гуцулів із козаками – волелюбним народом бунтарів, відомим усій Європі своєю хоробрістю, мужністю, стійкістю, волелюбністю. Недарма далі в тексті автор дає схожі характеристики гуцулам: *«Мужні, хоробрі, сповнені непереможної любови до свободи, вони в усі часи зберігали свою незалежність»* (82).

Описуючи далі гуцулів, письменник звертає увагу на визначальні риси їх характеру та ментальності: *«Їхньою головною рисою характеру я вважаю **гордість** (виділення авторське)...*» (82). Л. Захер-Мазох влучно підтверджує ці слова оригінальним порівнянням (*«сторонні люди звертаються до них на «ти» або «ви», самі ж про себе вони кажуть, як монархи, тільки «ми»* (82)), говорить про веселу вдачу гуцулів та їх життєвий оптимізм (*«Не печалуйся, а берись до роботи!» – ось їхнє життєве кредо»* (82)), їхню гостинність, щирість та відважність *«до безумства»*.

Свої характеристики письменник «підтверджує» своєрідною теорією походження гуцулів та їхнього номена. Капелан, відповідаючи панні Лодойській, наводить етимологію слова гуцул: *«Дехто виводить його походження від валахського «гуц», тобто «сильний»»* (83). Зазначимо принагідно, що в «Етимологічному словнику української мови» такі коріння лексеми *гуцул* не зафіксовано, натомість наводяться паралелі з румунським *hotul* 'злодій, розбійник, опришок', з назвою тюркського племені *уци*, з дієсловом *кочувати* через форми **кочул*, **гочул*, **гоцул*, з дієсловом *гуцати* і навіть з готським словом *guta* 'гот' [2, 630]. Можливо, саме ці етимології, які певною мірою були відомі Л. Захер-Мазоху, а також гуцульські легенди послужили основою для витворення власної

³ Тут і надалі при цитуванні в дужках вказується сторінка видання [3].

оригінальної версії походження гуцулів з кочових народів Кавказу ще за часів існування Римської імперії. Така версія, на нашу думку, не випадкова, адже вона працює на загальний образ гуцулів як волелюбного сміливого народу з древнім видатним корінням із Кавказу та Риму, який ніколи нікому не корився.

Завершує цей романтичний, дещо легендарний образ гуцула й зовнішні портретні характеристики, які на початку твору наводяться у вигляді узагальнених реплік (*«їхні надзвичайно пропорційної будови тіла моцні, як дзвін»*(82)), а пізніше переростають у детальну портретну характеристику колишнього опришка Миколи Оброка: *«наш провідник вийшов у повному вояцькому обладунку гуцулів: коротка, з грубого полотна чиста сорочка, вишита барвистими квітами, без комірця, скріплена коло шиї мідною пряжкою, сягала йому лише до стегон, тож при кожному русі по обидва боки оббитого мідними клепками пояса прозирало засмагле тіло. Широкі сині полотняні штани були зав'язані поверх червоних шкарпетів-гамашів, зграбні ноги озуті в постолі із сирої шкіри. Поверх, наче далман, він накинув яскраво-червоного, оздобленого сірими шнурами, сердака. Могутні груди захищали, мов римським панциром, перетягнуті навхрест чотири широкі з наклепаними металевими бляшками реміні.*

За чересом стирчали пістолі та схожий на кинджал ніж, на маленьких ланцюгах звисали свинячі міхури, наповнені угорським тютюном, маленька дерев'яна люлька з мідною кришечкою та кресало. Через праве плече висіла картата торба, тайстра, а через ліве – порохівниця, оздоблена мідними цвяшками та кістю, на грудях красувався великий мідний хрест. Рушницю опришок закинув за спину, широкополу, прикрашену мідними гудзиками, бляшками та орлиним пір'ям крисаню насунув на чоло, у правиці тримав топір, гостре лезо якого погрозливо зблискувало» (88).

Як бачимо, автор не пропускає жодної деталі, щоб витворити правдоподібний образ гуцула, описати усі елементи його одягу та аксесуарів. Більше того, вустами панянки він дає йому захопливу й привабливу характеристику: *«Ах, як розкішно виглядає це вбрання! – вигукнула юна полька. – Як по-рицарськи!»* (88).

Цей образ гуцула, як бачимо, насичений вкрай позитивними характеристиками, автор наче смакує його спогляданням, по-музейному розглядаючи екзотичний образ.

Залюбляється письменник не тільки у волелюбну та сміливу вдачу жителів Карпатських гір, а й милується їхніми пейзажами, краєвидами. Звертаючись у творі до яскравих ментальних концептів Гуцульщини – Карпати, Чорногора, Несамовите, – автор тим самим окреслює до певної міри сакральний простір гуцульської природи, первісної і недоторканної,

священної для жителів цього краю. Так, озеро Несамовите письменник, наслідуючи народні легенди, називає чорним озером, морським оком, наводячи елемент красивої легенди: *«місцеві люди вважали, що озера сполучені під землею з морем, і море дивиться у горах на світ ось цими очима, а під час кожного шторму на морі штормують і озера. Мешканці гір, начебто, знаходили навіть у них уламки кораблів»* (136).

Автор здебільшого скрупульозно дотримується точності у зображенні гуцульської природи, красивою метафоричною мовою прагне відтворити захоплення від споглядань гірських пейзажів, якими насичений аналізований твір. Наведемо приклад такого пейзажного змалювання:

На квітучому узгір'ї наслися вівці. Дзеленькіт скликанчиків долинав аж до нас, а дурманний духмян забивав памороки, наче кадильний дим. Темно-синіми очками поглядали на нас карпатські незабудки, поряд хитали голівками альпійські фіалки, привітно кивала услід рожева радіола.

А над усім цим сонце розпростерло іскристе плетиво чарівних павутинок. Сріблясте джерело било струменем з-під каміння, скроплюючи квіти та мох, що заховалися під ним, наче під скляним прозорим куполом. Усе менше траплялося нам на шляху наших старих знайомих, останніми відступили смереки, а назустріч виходили усе нові й нові чужинці: покручені карликові дерева, повзучі сосни, афіни, папороть, мох та лишайники...

...Коли хмари на якусь мить розступалися, перед нашим зором з'являлася чудова картина, наче в білому обрамленні: пустельні вивітрені скелі, устелені високо вгорі мерехтливим снігом, піщаник поступався місцем яскраво-білому вапнякові або блідо-зеленому гранітові, у якому час од часу зблискували на сонці, немов діаманти, кварцові кристали...» (137).

Як бачимо, пейзажні замальовки написані доволі витончено та захопливо, вони працюють на загальну тональність твору – романтичне залюбування Гуцульщиною та її людьми. Такий аспект доволі виразно проступає в тих епізодах твору, де автор порівнює екзотичні для німців Карпати з близькими для них Альпами:

Якщо в Альпах, навіть при всій їхній неприступності та могутності, над усіма верхами і долами панує веселість, приязність та спокій, то нашим Карпатам, як і нашому народові, властива глибока, мовчазна й невимовна туга, якась певна дикість, предвічна поганська велич; їхня похмура маєстатичність, здається, намагається нас пригнітити й розчавити, щоб потім з іще більшою силою вознести над важкою задушливою землею.

У віковічному пралісі, який оточує нас зусібіч, царює незайманка-природа» (91).

Письменник доволі часто звертається в своїх пейзажних, як і портретних, описах до атрибуту дикого, незайманого, предвічного. Здається, це одна із найважливіших рис гуцульського краю, яка іманентно приваблює до себе міщанина-автора й, зрозуміло, повинна привабити його читача. Ця незайманість природи органічно переростає в мотив страху перед непізнаним, диким, навіть страхом перед смертю. І цей страх, який пронизує мандрівників мурашками по тілу, передається читачеві й підкріплюється оригінальними метафорами:

Розкішні дерева сходилися усе тісніше й тісніше і врешті безкрайї праліс прийняв нас у своє лоно.

Важкий гіркуватий дух обценьками стиснув груди, нас оповила глибока холодна тінь та вільгість. Грізно випиналися з клаптів туману голі сірі скелі, побагрянені сходом сонця, ніби охоплені полум'ям. Монотонно й сумно співали невидимі гірські потоки, і дятел монотонно стукав дзьобом по дереві, у тому моторошному стукоті вчувалося гупання молотка, котрим забивають цвяхи в домовині...» (91).

Або в іншому місці автор прямо говорить про свої танатологічні відчуття, викликані похмурою природою карпатських пралісів:

Поміж струнких смерек мерехтіли червоні стовбури сосен, трохи вище велетенські ялиці утворювали похмурі нефі з високим склепінням, немов у гігантському храмі. ... тут не співали птахи, не чутно було навіть шарудіння гадюки, жодного звуку не долиняло ні з верхів'їв, ані з під ніг; зелене віття дерев, темне й нерухоме, нависало над нами, навіть опала глиця не шерхотіла під копитами наших коней, бо звоглася й перетліла.

Безмежний сум від глибочезної самоти, невтішної пустки огорнув мене, відчуття смерти та й не тільки її. Здавалося, ми забрели туди, де ще й не починалося життя, де ще ніхто не чув теплого биття серця...» (93).

Мотив всесвітньої первозданної скорботи, відомий європейській літературі, з Байронівським відтінком, чітко простежується у Захер-Мазоха. І такий мотив також виокремлює концепцію автора стосовно гуцулів та їхньої первозданності.

Пейзажні й портретні описи в новелі наближують її певним чином до етнографічних студій, що можна визначити як характерну особливість твору. Такі етнографічно розлогі характеристики наводить письменник при описі гуцулів (82-83), гуцульської гражди (86), святкування Водохрещта на Гуцульщині (87-88), гуцульського одягу (88), опришків (105-106), соціального устрою гуцулів (106-107) тощо.

Окреслюючи гуцульськість аналізованого твору на рівнях портретних характеристик, пейзажних описів та наскрізних мотивів захоплення гуцулами, смертельним танатологічним страхом перед їхньою

загадковістю і войовничістю, страхом перед правічністю природи, варто звернути увагу й на фольклорно-міфологічні ремінісценції у творі. Це чи не передусім працює на авторську концепцію екзотичності гуцульського ества. Подаючи гуцульські легенди та перекази, своєрідно інтерпретуючи їхні міфологеми, Леопольд фон Захер-Мазох підкреслює оту незвичність гуцулів, створює їх образ колоритно, заглиблюється у їх національний характер.

У творі легендарне вміло переплітається з реальним часопростором. Так, центральна оповідь колишнього опришка про Олексу Довбуша та його участь в Довбушевому загоні наскрізно виткана з таких переплетінь. Звернімо увагу, наприклад, на саму постать Довбуша, який у творі зображується не тільки як реальна людина, а й як легендарний герой, який ще в немовлячому віці задушив вовка, обманув саму Смерть, якого не могли убити ні вогонь, ні вода, ні шабля, ані звичайна куля, який мав нелюдську силу тощо. Автор не приховує свого захоплення Довбушем, зіставляє його з іншими легендарними героями (зокрема, Іллею Муромцем, Робін Гудом (118)), тим самим підтримуючи романтичний ореол народної любові. Письменник на кількох сторінках наводить чималу кількість легенд та оповідань про Довбуша та його подвиги, і в манері цього змалювання проступає і жаль за пригнобленими людьми, і жорстокість розправи (наприклад, над писарем князя Сапіги, над молодим магнатом (119-120)), а й навіть життєдайний народний гумор (випадок з єпископом (120)).

Варто відзначити своєрідність письменницького трактування окремих гуцульських легенд, зокрема про летавицю – зірку, що падає, а згодом перетворюється на білявку-вампірицю. Леопольд фон Захер-Мазох, наводячи цей випадок (121), згодом підводить читача до здогадки, що Дзвінка, яка погубила Довбуша, і є тією летавицею: «То була жінка, яку рідко коли побачиш, уродлива з довгим аж до землі волоссям, загорталася у нього, мов у золотий плащ. Була вона, наче сонце на небі... Дзвінка встала з ліжка і вийшла до гостя босоніж, тільки в одній спідниці. Отак стояла перед Довбушем, а він згадав собі летючу зірку і подумав, якщо це летавиця, то хай буде, що має бути, хай навіть кров вип'є з тіла, хай змусить спинитися серце, хай цілує мене, скільки їй заманеться» (122).

З інших легенд, вкраплених у художню канву твору, варто відзначити пастуші легенди та перекази, які побутували на полонинах між вівчарями, зокрема легенду про діда (доброто духа, охоронця домашнього огнища), про нехрещену душу у вигляді сови, яку охрестив опришок, тощо.

Таким чином, новела Леопольда фон Захер-Мазоха «Опришок» наскрізно пронизана гуцульським колоритом, який досягається у змалюванні типово гуцульських образів опришків, у етнографізмові

портретних характеристик та змалюванні побуту й житла гуцулів, у ліричності пейзажних описів гуцульської природи, в апеляції до гуцульських міфологем Чорногори, озера Несамовитого, легендарної постаті Довбуша, у філософських мотивах страху й смерті, навіяних первозданною карпатською природою, у позитивному замилюванні усім гуцульським та й, зрештою, в ремінісценції народних легенд і переказів, передусім про Олексу Довбуша.

Аннотація

В статтє проанализировано новеллу Л. фон Захер-Мазоха «Опрышок», гуцульський колорит реалізований через зображення типично гуцульських образів опрышков в етнографізм портретних характеристик и зображенні быта и жилья гуцулов, в ліричності пейзажних описаний гуцульської природи, в обращенні к гуцульським міфологемам Чорногори, озера Несамовитого, легендарної личности Довбуша, в в філософських мотивах страху и смерті, продиктованих первобытної карпатської природою, в позитивном любованні всем гуцульським, через ремінісценції народних легенды рассказов, прежде всего про Алексея Довбуша.

Ключевые слова: *Леопольд фон Захер-Мазох, портретная характеристика, этнографизм, гуцульские мотивы.*

Summary

In the article the novel by L. von Sacher-Masoch «Opryshok» Hutsul color which is achieved in a typical depiction of Hutsul images in portrait ethnographism characterization and depiction of life and housing Huzuls lyricism in landscape descriptions Hutsul nature, appeal to the Hutsul Chornogory myths, lake boisterousness, a legendary figure Dovbush in philosophical reasons of fear and death, inspired by the pristine nature of the Carpathian, in a positive delight to all Gutsulskim and, ultimately, in Reminiscences of folk legends and stories, especially about Olexa Dovbush.

Key words: *Leopold von Sacher-Masoch, Hutsul, portrait characteristics, ethnographism Hutsul mythologeme.*

Література

1. Вальо М. Л. Захер-Мазох і Україна / Марія Вальо // Літературний Львів. – 1993, IV – № 5.
2. Етимологічний словник української мови: В 7-ми томах. – Т.1. А-Г. – К.: Наук. думка, 1982. – С.630.
3. Захер-Мазох Л. Вибрані твори / Леопольд фон Захер-Мазох. – Львів : Літопис, 1999. – 383с.
4. Цибенко Л. Післямова / Лариса Цибенко // Захер-Мазох Л. Вибрані твори. – Львів : Літопис, 1999. – С.363-383.
5. Черлецька М. Поетика заголовкового комплексу в ліриці Івана Франка / Черлецька Мар'яна Маркіянівна: Автореф. дис. ... канд.

філол. наук: 10.01.01 / Львівський національний університет ім. Івана Франка. – Львів, 2006. – 22с. – С.16.

6. Чорнооченко А. Фольклорна мудрість гуцулів в оповіданні-легенді Леопольда фон Захер-Мазоха «Опришок Магас» // Антоніна Чорнооченко // [режим доступу]: <http://www.abc-people.com/data/masoch/tvo3.htm>

УДК 6.821.161.2 (075)

Ольга Слоньовська
(Івано-Франківськ)

ШКІЛЬНІ ПІДРУЧНИКИ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ 5-х ТА 6-х КЛАСІВ: АВТОРСЬКІ АМБІЦІЇ І РЕАЛЬНІ ДЕФІНІЦІЇ

У статті проаналізовано чинну програму з української літератури та підручники Р.Мовчан для 5 та 6 класу за цією ж програмою.

Ключові слова: методичні вимоги, стандарти освіти, програма, підручник, методичний апарат.

Написати хороший шкільний підручник, а тим більше, створити бездоганну програму з будь-якого навчального предмета – величезна відповідальність. Укласти програму з шкільного курсу красного письменства й написати підручник з рідної літератури, якими природно закладаються основи національної свідомості й патріотизму з дитячих літ, – справа державної ваги, тому відповідальність авторів у цьому випадку зростає у геометричній прогресії.

Якщо брати до уваги тільки славословія і не вникати в зміст чинної програми з української літератури для 12-річної школи, якщо професійно не аналізувати підручників і посібників названої авторки, можна припустити, що йдеться про методичне відкриття. До того ж, своїми виступами в Україні й за кордоном Р. Мовчан не просто критикувала, а постійно перекреслювала всі напрацювання в методиці відомих українських науковців (до речі, дійсно великих, талановитих!): Б. Грінченка, С. Васильченка, Т. Бандури, Ф. Бандури, В. Сухомлинського, К. Сторчака, В. Мазуркевича, В. Неділька, Б. Степанишина, Є. Пасічника, Н. Волошиної, З. Шевченко, Г. Клочка, Л. Мірошніченко, А. Лісовського, Г. Токмань, О. Куцевол, С. Пультера і багатьох-багатьох інших, хто натужно двигав і двигає шкільну методику не на словах і не в похвальбах, а на ділі, в поті чола і високій напрузі інтелекту.

Водночас за словами Р. Мовчан, той, критикує її програму, але при цьому береться писати підручники, чинить аморально. При цьому Р. Мовчан не береться до уваги найважливіший аргумент: щоб учні хоч